

Översikt området öster om kyrkan.

Entré till kyrkogården från öster, en allé med grova ekar leder upp till kyrkan.

SOCKNEN - EN BAKGRUND

Erska socken gränsar till Stora Mellby, Magra, Lagmansered och Långared. Inom socknen finns fynd från stenåldern, bland annat järnåldersgravfältet Erska Lunde bredvid och på kyrkogården.

Huvudort i socknen är Sollebrunn, en gammal mötesplats och skjutsstation i korsningen av de vägar som går mellan Vänersborg, Skara och Alingsås.

Den välbevarade klungbyn Erska norr om kyrkan utgör tillsammans med järnåldersgravfältet och andra fornlämningar, medeltida vägsträckning, centralkyrkan mm riksintresse för kulturmiljövården.

Tidigare låg en stor del av socknen under Gräfsnäs gods, där mäktiga släkter har levt och verkat.

KYRKOGRÅRDENS HISTORIA

Erska kyrka ligger två km norr om Alingsås och en km söder om Sollebrunn, mitt i riksintresseområdet.

Kyrka har funnits på platsen troligen sedan medeltiden, och den nuvarande är sannolikt den tredje på samma plats. Den första träkyrkan ersattes under 1600-talet av en stenkyrka. Norra delen av kyrkogården är den äldsta. Det gravkor som finns i

nordöstra hörnet av kyrkogården, har varit ihopbyggt med denna tidigare kyrka, och byggdes senast år 1623. Sextonhundredatalskyrkan var en enkel salskyrka, som revs 1887. Sten från den rivna kyrkan finns i det år 1888 uppförda bårhuset som står på kyrkogården.

Gravkoret renoverades 1964, efter tjugofem år av diskussioner och upprättande av olika förslag.

1988 anlades en utvidgning söder om den gamla kyrkogården. 1994 anlades en minneslund av Vara Markkonsult AB.

KYRKOGRÅRDEN IDAG

Omgivning

Kyrkan står som en solitär i skogen på en barrskogklädd bergs- och rullstensås, strax intill ett bygravfält från järnåldern. Erska klungby ligger strax norr om kyrkan.

I väster, utanför huvudentrén, finns parkering för besökare samt byggnad för kyrkogårdsförvaltningens personal. Norr och öster om kyrkogården är ett skogsparti, i öster sluttar det brant ned mot bebyggelse. I öster finns en parkering för besökare.

SKA KYRKOGRÅRD

Omgärdningar och entréer

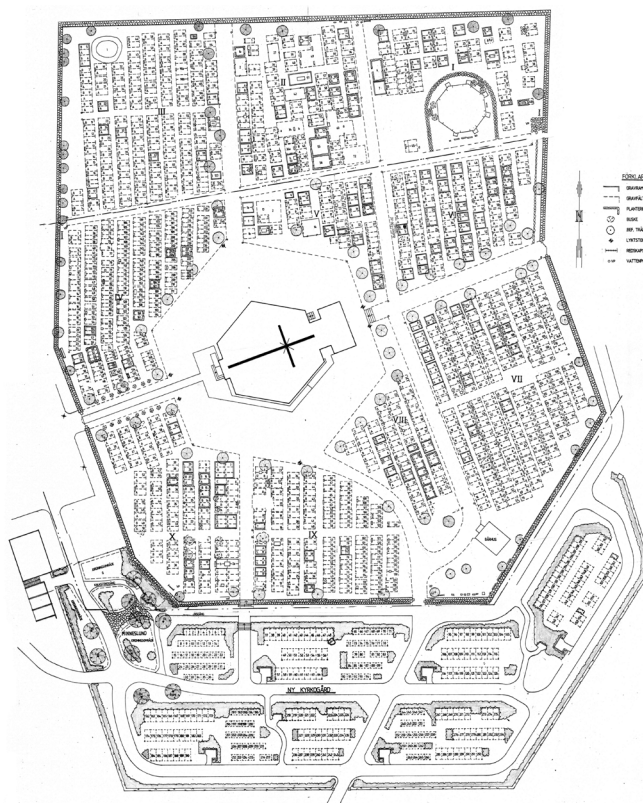
Hela den gamla delen av kyrkogården omgärdas av en gråstensmur. Entréer finns i väster, öster och söder. De i väster och öster har likadan utformning med grindstolpar av huggen sten med spetsat överstycke, och pargrindar i svartmålat järn.

I söder finns två entréer till nya kyrkogården. Den ena utgörs av två smala stenstolpar med krönklot. Grinden är borttagen. Den andra utgörs av en trappa i två avsatser med svartmålad handledare.

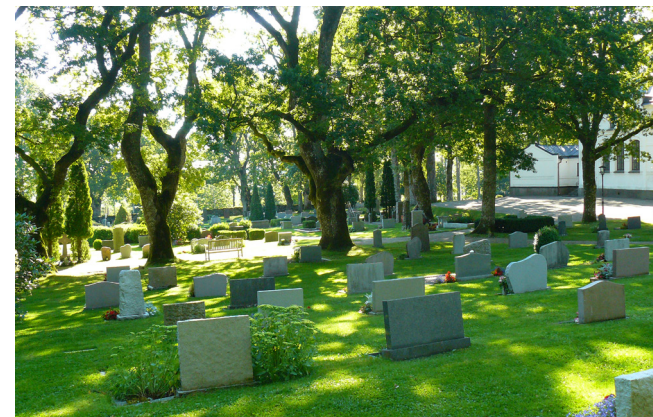
Nya kyrkogården avgränsas av en häck mot söder. Entréer i öster och väster utgörs av moderna grindar i förzinkat stål med raka spjälor. I söder finns en likadant utformad grind, med stolpar av staplad sten.

Markbeläggning, träd och buskar

Erska kyrkogård är vidsträckt och lummig och har karaktär av skogskyrkogård. Gångar med grus i små fraktioner löper runt kyrkogården och avdelar de olika kvarteren från varandra. Grus omger också kyrkan. Utmed östra muren finns på ett ställe en rad med plattor i marken. I övrigt utgörs markbeläggningen av gräs. Den gamla delen av kyrkogården karakteriseras

Den gamla delen av kyrkogården omgärdas av en gråstensmur, nya kyrkogården av häckar. Kyrkogården är vidsträckt och har karaktär av skogskyrkogård.

Kyrkogården karakteriseras av kraftiga, högresta ekar som är planterade runt kyrkan, utmed muren och i alléer.

Entré till nya kyrkogården i söder. Den här delen av kyrkogården karakteriseras av sin lummighet, de slingrande gångarna och (längre bort i bilden) högresta tallar.

Erska kyrka ritades av Emil Langlet 1885-1886, och är mycket lite förändrad.

Kyrkogårdsförvaltningens byggnad vid parkeringen väster om kyrkogården.

Bårhuset, uppfört 1888.

Bänk utmed muren i väster.

bland annat av ett stort antal ekar. De är planterade som en trädkrans utmed muren, samt som alléer upp mot kyrkan och runt kyrkan. Vissa av dem är mycket kraftiga och höga. Även björk och lönn förekommer på den gamla delen av kyrkogården.

På nya kyrkogården finns flera häckar inne på kyrkogården som avdelar de olika kvarteren från varandra, samt högresta lövträd och tallar. Markbeläggningen är slingrande grusgångar respektive plattgångar.

Byggnader

Kyrkan ritades av Emil Langlet år 1885-1886, och förlades på ungefär samma plats som föregångaren från 1600-talet. Den är en av de ca 30 centralkyrkor som tillkom i Sverige under 1800-talet. 1971-72 uppfördes en sakristia i öster, vilken byggdes till 1991, i övrigt är exteriören mycket lite förändrad. Kyrkorummet är ett av epokens bäst bevarade med nästan hela träinredningen intakt, och har av Riksantikvarieämbetet bedömts vara ett av landets märkligaste och mest välbevarade kyrkorum.

Bårhuset uppfördes 1888, troligen efter ritningar

SKA KYRKOGRÅRD

av JJ Sternemann. Det byggdes av stenarna från den gamla, raserade kyrkan.

Utanför kyrkogården i väster, i anslutning till parkeringen, finns en byggnad för kyrkogårdens personal.

Kyrkogårdens disposition

Kyrkogården är stor och vidsträckt med kyrkan centralt placerad på den gamla delen. Utvidgningen i söder följer den gamla kyrkogårdens form.

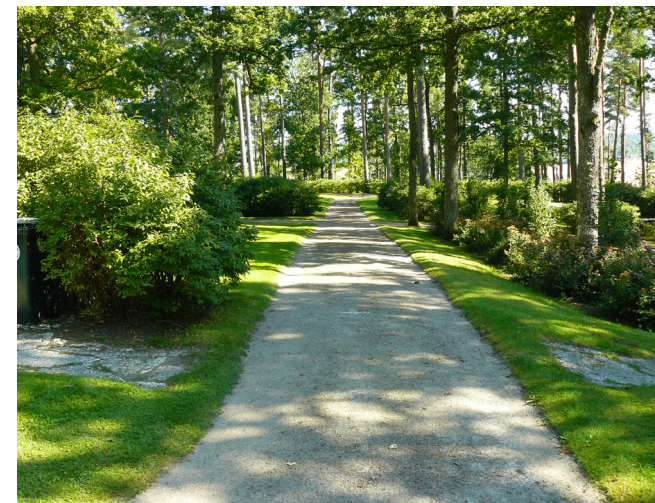
Gamla kyrkogården indelas i kvarter med beteckningar I till och med X. Nya kyrkogården har ingen sådan kvartersindelning, utan gravplatserna har nummerats löpande.

Den norra delen av kyrkogården har den mest ålderdomliga karaktären. Här finns gravkoret som var ihopbyggt med den tidigare kyrkan, och flera gravvårdar från 1600-talet. I det nordvästra hörnet finns en gräskulle, troligen en del av det närliggande gravfältet. Det är också i den norra delen som det finns flest högresta gravvårdar från 1800-talet, vissa med stenram.

På kyrkogården finns också ett solur daterat 1665

Ett solur står i kvarter I, i närheten av gravkoret.

Nya kyrkogården, ovan, överst och överst t v.

Gravkoret från 1600-talet i kyrkogårdens nordöstra hörn.

Fem gravvårdar som troligen är från 1600- och 1700-talen står uppradade utmed gravkorets ena sida (INR 2-6).

INR 2

INR 3

INR 4

INR 5

INR 6

och med inskriptionen *Horas non numero nisi serenas* (Jag räknar bara de soliga timmarna).

Gravvårdskaraktärer

Norra delen av kyrkogården präglas av det gravkor som var ihopbyggt med den tidigare kyrkan. Det uppfördes för innehavarna av Gräfsnäs, senast 1623, då två barn till Sten Lewenhaupt begravdes här. En jordkulle byggdes på gravkorets topp 1888, ritad av trädgårdsarkitekt JJ Sternemann. Utformningen som en fornnordisk ättehög var något som blev populärt under Gustav III:s tid, och som fortlevde in på 1800-talet. Närheten till det förhistoriska gravfältet gjorde också utformningen som en hög naturlig.

I gravkoret har medlemmar av familjen Leijonhufvud-Lewenhaupt gravsatts, och ätten Gripenstedt. Mest känd är friherre Matthias Palbitzki (1623-1677). Han var född i Pommern, men verksam i svensk tjänst som diplomat och hovman. Den sista gravsättningen skedde 1820.

I anslutning till gravkoret finns fler gravminnen från 1600- eller 1700-talet. De är utformade som hjulkors eller som hällar.

SKA KYRKOGRÅRD

På Erska kyrkogård anges titlar på ett åttiotal gravvårdar. Ungefär en tredjedel av de angivna titlarna hänger samman med lantbruk, det är hemmansägare, egendomsägare och lantbrukare.

Inom handel finns handlande, köpman, järnhandlare, möbelhandlare och lanthandlerskan.

Hantverksyrken som finns angivna är exempelvis smed, skraddare och snickare.

Det finns också kyrkliga titlar, titlar inom skolans värld och en del tjänstemannatitlar som byråchef och kommunalkamrer.

Tre skogvaktare, en kronojägare och en skogsförvaltare finns begravda på Erska kyrkogård, vilket möjligen hänger samman med det närliggande Östads säteris skogbruksskola.

Gravstensformerna under 1800-talets andra hälft var många och varierade. Efter 1850 växte stenindustrin tack vare nya metoder som gjorde att det gick lättare att bearbeta hårda stenar som granit och diabas. Fram till omkring 1880 var dekoren sparsam. Exempel på mer ålderdomliga, enklare gravvårdar i kalksten finns i kvarter II, i kyrkogårdens norra del, nr 38, 40, 79 och 61 (se bilder t h). Senare började

II 38: Jonas Böös
1813-1871, Ida Böös
1823-1855

II 40: Baltzar Julius Georg
Apelberg 1812-1888.
Charlotte Christ. Apel-
berg...-1886

II 79: Andreas Johans-
son 1836-1891. Hustrun
Maria 1840-1916,
Erska Larsg.

II 61: Minne af Johannes
Jonsson, Hulkås, 1846-
1896, Sv Ps 344 v 2. Och
maka Johanna Andreasdot-
ter, 1853-1909.

Gravvård IV 139-140

Gravvård III 35 B, rest över
Alida Stridsberg 1868-
1910.

De två grovbuggna gravvårdarna i kvarter II nr 49.

Den högresta gravvården II 2.

Obelisk, V 2

VI 9 och V 19, båda från 1880-talet, har en utformning med gotiska stilelement, som skiljer sig från övriga på kyrkogården.

man i högre utsträckning hugga in dekor. Polerade gravvårdar i svart granit var vanligt under slutet av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet. På Erska kyrkogård finns ett femtontal gravstenar av denna typ, både högresta smala och lägre breda. Exempel är i kvarter IV nr 139-140, rest till minne av *hemmansägaren Fredrik Svensson, Axel Svensson* samt *missionären Karin Svensson*. Den första gravsättningen var 1928, dekoren i form av en oljekanna är ett tidstypiskt element. Ett annat exempel är en lägre gravvård med inskriptionen *Alida Stridsberg 1868-1910, Mjölsered*, som är ovanlig i det att den är rest över enbart en kvinna.

En annan typ av gravvård som var vanlig vid samma tid är den högresta i grovhuggen granit med oregelbunden silhuett, ibland med skulpterade ornament, som de två gravvårdarna på gravplats II 49 (se föregående sida). Det är grovhuggna granitstenar med plastiska blomsterdekorer och polerad inskriftstavla. Det finns ett tiotal gravvårdar i grovhuggen granit på Erska kyrkogård, de flesta i kvarter II i kyrkogårdens norra del. Ett exempel är den högresta gravstenen i gravplats II 2, omgiven av

grusbädd och stenram med stenstolpar, som tidigare sannolikt även har haft ett staket. Livstenen bär inskriptionen *Våra älskade Nils, studerande vid Skara läroverk, 1905-1924, solljust är ditt minne. Gösta, 1905-1905. Modern Ida Maria 1868-1927. Godsägaren Adolf Steen 1868-1949. Steens familjegrav.*

Två gravvårdar från 1880-talet utmärker sig genom att de är mer bearbetade och har en annorlunda utformning än övriga på kyrkogården, det är i kvarter VI nr 9 och i kvarter V nr 19. Gravvård VI 9 har inskriptionen *Åt minnet af Riksdagsmannen Gustaf Andersson 1822-1888, från Sollebrunn, och hans kära maka Anna Andreasdotter 1817-1907* och V 19 är rest över *Börje Persson från Hjortbacken 1809-1886.*

På kyrkogården finns också en obelisk i grovhuggen granit, med inskriptionen *Johan Nilsson från Sollebrunn. D 1881 och hans maka Maja Svensdotter D 1879.*

En annan gravvård med en för kyrkogården unik utformning är i kvarter II nr 27. Gravplatsen har tre gravvårdar (ett kors och två mindre liggare), och omgärdas av ett svartmålat smidesstaket. Liggarna har inskriptionerna: *Handlanden Eric Svenson 1835-1908* och *Signe Svenson f Sandberg 1868-1950*. Korset

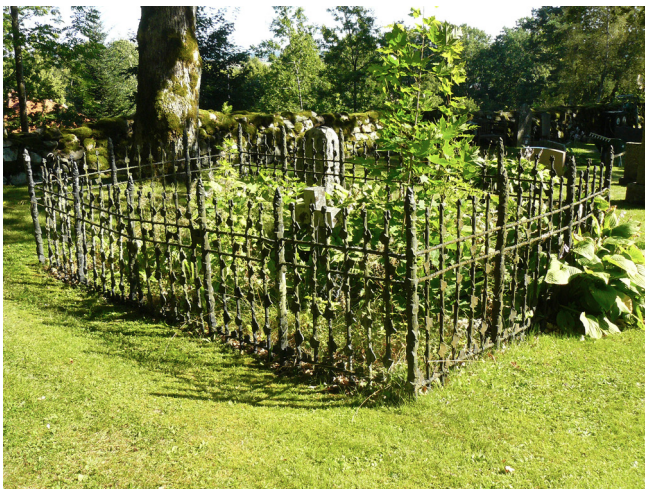
SKA KYRKOGRÅRD

saknar inskription. Enligt gravregistret gjordes den första gravsättningen år 1899.

På kyrkogården finns några gravvårdar utformade som kors. Ett av dem är i gjutjärn, det är INR 9 med inskriptionen *Hulda. Död vid 17 års ålder*.

Två små kors i kalksten finns också i kvarter 2, det är två barngravar som är en del av en större gravplats med flera gravvårdar. Sammanhanget är tydligare på gravkartan, där gravplatsens gränser är markerad, än i verkligheten. Korsen har inskriptionerna *Minne af Fredrik Johansson från Torp, 1881-1893* och *Minne af Anna Andreasdotter från Sollebrunn, 1891-1893*.

Gravvårdar resta över kvinnor var ovanligt i äldre tider, framför allt före 1930. De gravar som finns är ofta över kvinnor som var förmögna nog att skaffa sig en egen sten, eller så rör det sig om små, enkla liggare. På Erska kyrkogård finns några exempel på gravar från tidigt 1900-tal resta över enbart kvinnor. Exempelvis finns i kvarter IV gravvård 131 med inskriptionen *Trotjänarinnan Anna Charlotta Gunnarsdotter 1875-1932, Mjölsered*. Ett exempel på en enklare gravvård är i kvarter II nr 1, rest över *Josefina Fröblom 1831-1901*. En gravsten med ovanlig inskription är i kvarter II nr

Gravvård II 27 omgärdas av ett smidesstaket.

Kalkstenskors resta över två barn. De höga stenarna bakom är del av samma gravplats.

INR 9 har inskriptionen "Hulda. Död vid 17 års ålder".

IV 131, rest över trotjänarinnan Anna Charlotta Gunnarsdotter.

II 1, Josefina Fröblom 1831-1901. Stenen är ett exempel på en enkel, äldre gravvård rest över en kvinna.

Gravvård över Förster Leopold Sönksen, II 28-29.

28-29. Det är en mindre sten, som för tillfället ligger ned i gräset med ovansidan upp. Den något svårlästa inskriptionen lyder: *Leopold Sönksen. Född i Hadersleben 1806. Afted på Qvarnabod i Mai 1865.* Leopold Sönksen var skogsförvaltare på Qvarnabo i Långared och kom ursprungligen från Hadersleben i Danmark.

De stenramsgravar med grusbädd som finns på Erska kyrkogård, är framför allt i de norra och östra delarna. I kvarteren II, V, VI och VII har grusgravarna ett miljöskapande värde genom att de är placerade i ett sammanhang och utgör ett karaktärsdrag för de delarna av kyrkogården.

SAMMANFATTNING

Kyrkplatsen har kontinuitet som begravningsplats sedan järnåldern. Kyrkogården ingår i ett riksintresse för kulturmiljövården. Kyrkan och kyrkogården har ett markerat läge i landskapet, som en solitär på en skogklädd bergsknalle. Karakteristiskt för kyrkogården är de höga, kraftiga ekarna, lummigheten och karaktären av skogskyrkogård, vilket i hög grad också gäller den nya delen av kyrkogården.

Kyrkogården präglas också delvis av att Gräfsnäs

ligger inom socknen, då ett gravkor från 1600-talet hyser flera av gårdens ägare.

I övrigt finns i de äldsta delarna av kyrkogården flera gravvårdar från 1600- och 1700-talen, samt påkostat utformade gravvårdar från det sena 1800-talet. Ett åttiotal inskriptioner anger titlar, framför allt gäller detta sådana med anknytning till lantbruk, men även en del inom till exempel handel och hantverk, samt ovanligt många (fem stycken) titlar med anknytning till skogsbruk. Detta hänger möjligen samman med närheten till Östads säteris skogsbruksskola.

De stenramsgravar som finns är mest väsentliga att bevara och underhålla i kvarteren II, V, VI och VII, där de har ett miljöskapande värde för helhetsupplevelsen av kyrkogården.

LISTA PÅ UTVALDA GRAVVÅRDAR

I de fall numrering saknats, har gravvårdarna givits ett inventeringsnummer INR.

Gravvårdar märkta med 1 - omistliga

I: 37 C

II: 1, 2, 27, 28, 30-31, 38, 40, 60, 61, 79

III: 34 B, 35 B, 84

IV: 131

V: 2, 14, 19

VI: 9, 31

VII: 65, 101

VIII: 26, 27

IX: 24 A-C

INR: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

Gravvårdar märkta med 2 - värdefulla

II: 33 A-C, 34 A, 41, 49, 54, 63, 72, 80 A-D

III: 4 A-B, 26-27, 41, 112, 124

IV: 10, 52, 72, 139-140, 142, 228

V: 23, 31 A-B, 35 A-D

VI: 18 A-B, 19 A-B, 27 A-B, 30 A-C, 36

VIII: 19, 28

IX: 1 A-B, 2 A-B, 3 A-B, 4

De gravvårdar som har ett mer framträdande kulturhistoriskt värde har markerats med 1 eller 2 enligt det system som Västergötlands museum framtagit och där 1 avser de gravvårdar som har högst kulturhistoriskt värde. Nedan redogörs för de bedömningskrite-

rier som använts. Bedömningskriterierna finns med i inventeringslistan (kap 8) där alla utvalda gravvårdar är beskrivna och bedömda.

Gravvårdar äldre än 1900 bör bevaras för att de representerar äldre tiders gravskick och för att de är förhållandevis få.

Gravvårdar med en miljöskapande funktion bör bevaras om de ingår i ett sammanhang tillsammans med andra gravvårdar, t ex i de fall där flera gravplatser från samma släkt står samlade.

Gravvårdar av socialhistoriskt intresse är exempelvis de som anger titlar och yrken och som därmed vittnar om olika sociala skikt i samhället. Det kan också gälla en grav specifikt tillägnad en kvinna, vilket innan 1930-talet var relativt ovanligt. Även barngravar är ovanliga.

Gravvårdar av lokalhistoriskt intresse gäller de gravar där personen/slakten varit känd i bygden eller i landet och som därmed berättar något särskilt. Poängteras bör att inga djupgående personhistoriska efterforskningar har gjorts.

Gravvårdarnas utformning kan till exempel visa på en

viss tids stilideal, och därmed vara representativ, eller vara särskilt noggrant eller konstnärligt bearbetad. Det kan också gälla en grav med ovanlig utformning, antingen för den specifika kyrkogården eller för kyrkogårdar i allmänhet.

KÄLLOR

Antikvarisk-topografiska arkivet

Arkiv på Västergötlands museum

Bebyggelseregistret:

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se>

Malmström, Krister (1993) *Erska kyrka, Skara stifts kyrkobeskrivningar nr 16*, Nossebro